

Németh István

INFORMÁCIÓSZERZÉS ÉS HÍRKÖZLÉS A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI VÁROSOKBAN

ABSTRACT: *István Németh: Intelligence Work and Communication in the Cities of Upper Hungary.* The royal towns of Upper Hungary (Kassa-Košice, Lőcse-Levoča, Bártfa-Bardejov Eperjes-Prešov, Sabinov-Kisszeben, Késmárk-Kezmarok) had, by the first half of the fifteenth century, formed such a close alliance that made necessary to set up a satisfactory information network.

The adequate of an interior news emergence network was a result of the power relations existing within the economic, political and judicial spheres. Within the alliance indisputably Kassa played the central role in the dissemination of information, whilst Eperjes filled the role of a relay station where news was gathered from the other member towns of the alliance before it was passed on to Kassa. It is interesting to note that spies financed by the alliance were also used as a source of information in addition to the agents who had been delegated to the imperial towns.

The scale of the absolutist judicial reforms which were implemented during the reign of Emperor Leopold I meant that the old tried and tested channels of communication disappeared. The decline of the member's town of the Upper Hungarian alliance made them incapable of finding new information channels as efficient as those they had previously used.

A felső-magyarországi szabad királyi városok (Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Kisszeben, majd a 17. század második felében csatlakozó Késmárk) már a 15. század első negyedétől kezdve olyan szoros véd- és dacsövetséget alkottak, hogy működése komoly információshálózat kiépítését tette szükségessé.¹ Mielőtt azonban rátérnék szorosan vett témánkhoz, szeretném röviden ismertetni, melyek voltak azok a területek-témák, amelyek a szövetséget alkotó városok gyűlésein leginkább szóba kerültek. A Pentapolis néven emlegetett szövetség az ún. *Confessio Pentapolitana*² révén a magyarországi reformáció történetében

1 *Halaga, Ondrej R.*: Pentapolis – ostslowakische Städtgemeinschaft und ihre Handwerkerbünde. In: *Mestské právo v 16–18. století v Evropě*. Praha, 1982. 41–52.

2 *Bruckner Győző*: Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés. A *Confessio Augustiana* és magyarországi variánsai. Felsőmagyarország ág. hitvallású ev. egyházközösségeinek elszakítása és a szlovenszkoói ág. ev. egyh. alkotmánya. Miskolc, 1927.

komoly szerepet játszott. De a városok a vallásügyi kérdéseken túl már az egykoron jóval fontosabbnak vélt, és leginkább a magyarországi városfejlődést befolyásoló kérdéseket érintő témákban tartottak gyűléseket.³ Ezek közül is kiemelkednek a városok adójával, illetve a közösen kiállítandó katonaság és más haditerhekkel kapcsolatos tárgyalások. Mindemelllett az általuk alkotott szuperintendencia⁴ ügyeit, a városok és a nemesség viszonyát, a vonzáskörzetükbe tartozó mezővárosok gazdasági szabályozását (ár- és bérszabályozás, céhek, céhartikulusok és mértékegységek egységesítése stb.) vitatták meg, illetve a városok gazdaságpolitikájával kapcsolatos problémákkal foglalkoztak leggyakrabban. Ezek az ügyek, amelyek valóban a városok belső és külső érdekvédelmének legfontosabb területei voltak, megköveteltek egy olyan információs rendszert, amelyen keresztül a döntéseiket befolyásoló hírek gyorsan és hatékonyan juthattak el egyik városból a másikba. A következőkben ezt a hálózatot mutatom be, annak működését, finanszírozását, hatékonyságát, illetve különösen az egyes információk forrását, beszerzésük módszerét, és azok változásait.

A felső-magyarországi városszövetség tagjainak mindegyike a régió legfontosabb kereskedelmi útvonalain feküdt. Ezek az útvonalak a városokat a lengyelországi–orosz, és Bécsen keresztül a nyugat-európai nagyvárosokkal kötötték össze, ahonnan (illeszkedve a gazdaságilag a mohácsi csatát követően is egységes belső piachoz⁵) Magyarország belső területei felé terítették a kereskedők által közvetített árukat. Közülük is ki kell emelni a szeptemi, illetve a 16. század kezdetétől egyre nagyobb jelentőségre szert tevő sárosi kereskedelmi utat, amelyek Lőcsét, Bárfát ill. Kisszebent, valamint Eperjest és a térség legnagyobb empóriumának számító Kassát kötötték össze. A későbbi hódoltságot megkerülő (így a 16-17. században gyakrabban használt) és a Vág mentén továbbhaladó szepességi út Nagyszombaton keresztül Pozsonnyal és Béccsel kapcsolta össze a városokat. A sárosi egyrészt Mis-

---

3 A felső-magyarországi városszövetség működési területeit a közeljövőben elkészítendő PhD disszertációmban kívánom részletesen ismertetni. A városszövetség eddigi irodalmára ld.: *Suchy, Michal*: Pentapolitana v predvečer povstania Štefana Bočkaja. In: *Historický Časopis* 18. (1970) 161–194., *Halaga, Ondrej R.*: Spolocenstvá miest na Slovensku. In: *Vyvoj správy miest na Slovensku Szerk.: Marsina, Richard Martin*, 1984. 51–67., *Németh István*: A kassai követek jelentése az 1572. február–áprilisi országgyűléstről. In: *Fons* 1. (1994) 31–51., 150–177., Uő.: A kassai követek útja. In: *Fons* 1. (1994) 178–185., Uő.: Szabad királyi városok és nagybirtokosok konkurenciája (A felső-magyarországi városszövetség és Mágóchy Gáspár). In: *Sic itur ad astra* 8. (1994) 1–2.sz. 5–37.

4 *Bruckner Győző*: A szepesváraljai zsinat. Nyíregyháza, 1914., Uő.: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben. (1520–1745). Bp., 1922.

5 *Szakály Ferenc*: Zur Kontinuitätsfrage der Wirtschaftsstruktur in den ungarischen Marktflecken unter der Türkenherrschaft. In: *Die wirtschaftliche Auswirkungen der Türkenkriege Szerk.: Pickl, Othmar* Graz, 1971. (Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 1.) 235–272.

kolctól elágazva a Buda felé eső hódoltsági peremvidéken elhelyezkedő, éppen emiatt ebben a korszakban a korábbinál is nagyobb gazdasági fontosságra szert tevő mezővárosokat (Gyöngyös, Eger, Rimaszombat stb.), másrészt Tokaj felé a hegyaljai oppidumokat és a szintén a peremterületekhez tartozó fontosabb piacközpontokat (Debrecen, Várad), továbbá az erdélyi városokat (Kolozsvár) kötötték össze. A két út találkozásánál a 16. századtól egyre inkább Kassa gazdasági ellenpólusának számító Eperjes feküdt. Kedvező földrajzi elhelyezkedése ellenére azonban nem vált, és Kassa gazdasági fölénye miatt nem is válhatott a városszövetség központjává. Mindössze egy olyan információ, „közvetítőállomás” volt, ahol elsősorban a Lőcséről illetve Bártfáról és Kisszebenről beérkező híreket, javaslatokat, észrevételeket gyűjtötték össze és továbbították Kassa felé⁶. Mégis Eperjesnek ez nagyobb beleszólási lehetőséget jelentett, mint az ügyekbe ténylegesen egyre inkább beavatkozni képtelen Kisszeben, Bártfa, majd a komoly gazdasági–politikai kérdésekben egyre inkább a perifériára szoruló Lőcse tanácsainak.

A városok belső hírvivő szervezete is a szövetségben belül kialakult gazdasági–politikai–közigazgatási erőviszonyokhoz alkalmazkodott. Az információscsatornáknak végpontján mindig a szövetségben abszolút vezető helyet elfoglaló Kassa állt.⁷ A város gazdasági potenciáljára támaszkodva (a szövetségtagok időnkénti, ámde leginkább hatástalan ellenkezése mellett) a szövetség tagjait többé-kevésbé állandóan irányítása alatt tudta tartani. A 16. században idetelepült igazgatási szervek révén Kassa volt a legtöbb fontos információ forrása, és a máshonnan beérkező híreket is a Szepesi Kamara és a felsőmagyarországi főkapitányokkal történt egyeztetések és tárgyalások után itt tudták a legmegfelelőbbben kiértékelni, és a számukra helyesnek vélt javaslatokat a szövetség többi tagjával közölni. A következő információs pont Eperjes volt. A város földrajzi helyzetét kihasználva innen tudták a legkényelmesebben eljuttatni a Kassáról érkező híreket és javaslatokat, mégpedig a Bártfa–Kisszeben–Lőcse útvonalon, vagy sürgősebb esetben oly módon, hogy az eperjesiek külön-külön tájékoztatták a lőcseieket, illetve a sárosi útvonal mentén fekvő Bártfát és Kisszebent.⁸

A városszövetség információs- és hírhálózatának eredményességét leginkább a hírtovábbítás gyorsaságában, illetve azok valóságtartalmában lehet a legjobban lemérni. A továbbítás gyorsasága több mindentől függött: az időjárás viszontagságaitól, az időnként a vidéken „grasszáló” járványoktól, a hadviselő felek hadmozdulataitól – ám a szóba jöhető tényezők közül a váro-

6 Archív Mesta Košic [=AMK] Supplementum H. Spisy, listy a listiny [=H I.] No. 228., 1213/68., 1736/6., 15.

7 A töméntelen eset példázására ld.: AMK H I. 3526/14., 3772/34., 3715/26., 62., 72.

8 *Halaga, O. R.*: Pentapolis. 1982. 46., AMK H I. 3175/56., 4268/25.

sok valódi tenniakarása és érdekei voltak azok, amelyek azt ténylegesen befolyásolták. Előfordult ugyanis, hogy a főkapitányok gyakori (és meglehetősen hatékony) unszolására akár három-négy napon belül is össze tudtak hívni egy-egy gyűlést úgy, hogy előző nap este a követek már a gyűlés helyszínére (legtöbbször Kassára vagy Eperjesre) érkeztek.⁹ Az ellenkező végre ugyanígy találunk példát. Lőcse 1514 júniusának elején arról értesítette Bártfát, hogy Bebek János minél hamarabb katonákat kért a keresztetek (azaz Dózsa György felkelői) ellen, ezért a városszövetség tagjainak összehívását javasolták, hogy a kéréssel kapcsolatban véleményüket közösen alakíthassák ki. A városok ekkor az ügy „altatásával” igyekeztek kibújni a katonaküldés alól: Eperjes csak július elsején küldte el véleményét a szövetség összehívásával kapcsolatban, Dózsa fegyveresei július 15-én tették le a fegyvert – és nincs adatunk arra, hogy az akkorra már jócskán időszerütlenné váló kongregációt valóban megtartották-e.¹⁰ Az adatok többsége mégis arra mutat, hogy amennyiben nem tárgyaltak túl sürgős ügyet, és ha a gyűlés összehívásával kapcsolatban az indítványozó város illetve a szövetség többi tagjának megegyezett a véleménye, a döntés előkészítésével és a tárgyalandó témák egyeztetésével együtt átlagosan egy-másfél hét alatt képesek voltak egy-egy egész napos gyűlést megrendezni, évente akár többször is.¹¹

A városszövetség információsforrásai igen széleskörűek voltak. Ez a városok ebből a szempontból is előnyös gazdasági helyzetéből adódott. Voltaképp három nagyobb típust különíthetünk el. Elsőként mindenképpen a városok kereskedő-polgársága által biztosított információkat kell figyelembe venni. A lengyelországi, majd a 16–17. században az osztrák és hódoltsági kereskedelemben is érdekelt kereskedők értesüléseit Kassa szenátusa igen sokszor felhasználta, és közölte a vele szövetséges többi várossal. A mohácsi csatát követő évtizedek zavaros politikai helyzetében felértékelődött lengyelországi híreket például főként azok a bártfai kereskedők közvetítették, akik a legszorosabb kapcsolatban álltak a közeli krakkói, szandeci és sandomierczy kereskedőkkel.¹² Kassa azonban itt is jobb lehetőségekkel rendelkezett, hi-

9 1587-ben a főkapitány utasítására az említett módon két nap alatt hívták össze a gyűlést. AMK H I. 4008/90., ill. vö. uott. 2011/11., 41., 3891/56., 106. Megegyezik néha, hogy a követek nem az egyes városokban, hanem az ügyek sürgősségére való tekintettel a mindenkinek útba eső Radács községben tartottak gyűléseket. AMK H I. 4221/36.

10 *Iványi Béla*: Bártfa szabad királyi város levéltára, 1319–1526. I. köt. Bp., 1910. No. 443., 449., Uő.: Eperjes szabad királyi város levéltára, 1245–1519. Szeged, 1931–32. No. 1106., 1108.

11 *Kerekes György*: Bethlen Gábor fejedelem Kassán, 1619–1629. Kassa, 1943. 68–70. 1590-ben Eperjes város tanácsának február 18-án kelt levelében javasolja, hogy március 2-án tartanak gyűlést. AMK H I. 4226/66., ill. vö. uott. 3891/66.

12 Státny Okresny Archív v Bardejove, Magistrát Mesta Bardejova No. 5563., 5573., 5709.

szen kereskedői révén elég gyorsan juthatott megbízható hírekhez úgy az osztrák és cseh-morva, mint az erdélyi és hódoltsági eseményekről. Következő tényezőként az egyes városok, vagy a városszövetség közösen fizetett különféle követeknek,¹³ bécsi ágenseinek, illetve kémeinek információit kell figyelembe venni. Ez az információs bázis már jóval a mohácsi ütközetet megelőzően hatékonyan működött. Bártfa város okmánytárának áttekintésekor szinte nincs olyan országgyűlés vagy a városok bármilyen követjárása, amikor ne maradtak volna ránk a kiküldöttek értesülésekkel teli jelentései. Ezek szinte mindegyike kezdve az éppen ott hallott (néha meglehetősen pikáns) pletykáktól, az országtanácsban elhangzott és a városokkal jó kapcsolatban lévő tanácsosoktól felszededetett hírmorzsákon át tartalmazták a szövetség szempontjából fontosabb döntéseket és terveket.¹⁴ A 16–17. századból fennmaradt követutasításokban és országgyűlési naplókban megtaláljuk azt az instrukciót, miszerint a szövetséget alkotó városok által menesztett követek kötelesek voltak egymást mindenről tájékoztatni és az országgyűléseken egységes álláspontot kidolgozni. A jelentésekből és a diétákról írt naplóból egyaránt kitűnik, hogy a követek (leszámítva a 17. századnak a városszövetség szempontjából kritikusnak számító utolsó éveiben tapasztalható és már a bomlás jeleire utaló momentumait) igyekeztek pontosan betartani ezt a pontot.¹⁵ Éppen ezért igen ritka volt azon esetek száma, hogy ezen hírek megszerzését követően a szövetség tagjai ne értesítették volna megbízóikat, akik az így vagy úgy megszerzett információkkal azon nyomban lovasfutárt menesztettek a többi városba is. A városok így értesültek II. Mátyás prágai tanácsosainak *defenesztrációjáról*,¹⁶ vagy például az 1572. évi országgyűlés idején a spanyol császári szakácsok között halállal végződő mediterrán hangulatú véres összetűzésről.¹⁷

Olyan, várospolitikailag kritikus időszakokban, amikor a hatékonyabb és állandóbb információszerzés miatt jelenlétük a korábbiaknál fokozottabban volt fontos, Bécsben közös költségen ágenst is fizettek, aki a bécsi (ill. a 16–17. század fordulóján a prágai) kormányzervek egyes tisztviselőivel tartott fenn jó kapcsolatokat. Ezt kihasználva értesítették a városszövetség tagjait a várható fejleményekről, és tettek javaslatokat a megeendő ellenlépésekről.¹⁸ Voltaképp közéjük számíthatjuk azokat a „megbízható” hivatalnokokat is, akik

13 AMK H I. 4389/92.

14 *Iványi B.* Bártfa szabad királyi város levéltára. No. 3086., 3286., 3273., 3277., 3422., 3459.

15 Uo. No. 3506., *Németh I.:* A kassai követek jelentése passim, AMK H I. 3411/124., 3473/49., 86.

16 AMK H I. 5818/12.

17 *Németh I.:* A kassai követek jelentése. 163. AMK H I. 3175/33.

18 Az 1590-es évek végén és a 17. század elején Johann Poltz töltötte be ezt a tiszteket Bécsben illetve Prágában. AMK H I. 4268/26., 73.

rendszeresen részesültek a városok ajándékaiból, amely fejében egyrészt állandó és megbízható hírforrásként álltak rendelkezésükre, másrészt pedig egyes esetekben hathatós közbenjárásaikkal szolgálták érdekeiket. A 16–17. század fordulóján például a kancellárián ekkortájt kibocsátott iratok ortográfiajának gazdája, a gyöngybetűről ismert Tiburtius Himmelreich kancellári titkár gyakorta kapott egy-egy ezüst- vagy arany poharat, illetve több átalag tokaji bort – a városok közös kasszáját terhelve meg ezzel.¹⁹ Több adat áll rendelkezésünkre arról is, hogy a városok közösen fizetett kémet tartottak, akik különféle megbízásokat kaptak, igaz meglehetősen ad hoc jelleggel. A Hunyadi Mátyás halálát követő években például az akkor ismételtén ötagú szövetség küldött ki *explorator*t Krakkóba, illetve több kislengyelországi városba, a magyar trónért vetélkedő lengyel hercegek szándékának kifürkészésére.²⁰

A 16. század közepétől egy teljesen új, korábban nem tapasztalt és használt hírforrás is a városszövetség rendelkezésére állt, amely az előbb ismertetetknél jóval hatékonyabban működött – állítható ez mindamelllett, hogy az ilyen-olyan okokból Pozsonyba avagy Bécsbe küldött követek szerepe nem csökkent. Ez a harmadik (és egyben legfontosabb) információs csatorna a 16. század közepétől kiépült állandó, a rendi szempontok tekintetében már leginkább csupán az adott hivatal elnökének személyére korlátozódott központi hatóságok helyi szervei: a század első felétől–közepétől létező kamarai igazgatóságok, majd az 1568-ban felállított Szepesi Kamara,²¹ továbbá az ugyanebben az időszakban megszervezett felső-magyarországi végvidék főkapitányai voltak.²² A városok érdekképviselését a kamarával, és az itt állomásozó katonaság vezényletét ellátó főkapitányokkal fenntartott jó viszony szolgálta a lehető leghatékonyabban. Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy mind a kamarai szervekkel, mind pedig a főkapitányokkal sokkal személyesebb kapcsolatot tudtak a városok kialakítani, mint a mohácsi ütközetet megelőző évtizedekben a tőlük meglehetősen távol lévő rendi közigazgatás szerveivel. E tekintetben az sem elhanyagolható tényező, hogy ez az információforrás hatékonysága mellett gyorsaságában is jóval megelőzte a követek által közvetített, igen lassú és gyakran híryanagában is bizonytalanabb híreket. Itt is ki kell emelni Kassa szerepét, amely – mint ezen szervek székhelye – a legmegbízhatóbb információk birtokába jutott.²³ Ezt az is elősegítette, hogy a városi tanács, illetve a hadikereskedelemben bekapcsolódott polgárai kölcsöneik és üz-

19 AMK H I. 3652/42., 2977/37., 5263/2.

20 *Iványi Béla*: Bártfa szabad királyi város levéltára. No. 3044.

21 1559. október 12-én a Pesthy Ferenc kamaragazgatótól szerzett értesülések ismeretében hívtak össze gyűlést a városok. AMK H I. 2150/62., ill. 4268/14., 19., 80.

22 AMK H I. 3411/120.

23 AMK H I. 4268/28.

leti összeköttetések révén bizonyos engedményeket is ki tudtak csikarni a kamarától. Ez annak volt köszönhető, hogy a hadseregszállításon túl a kassaiak nagyobb tőkeereje a Szepesi Kamara gyakori pénzhíányát is enyhítette. A város kereskedői jelentősebb összegekkel és meglehetősen gyakran járultak hozzá a kamara pénzülségének csökkentéséhez, hogy az ki tudja fizetni hitelezőit, illetve a Felső-Magyarországon állomásozó katonák az őket megillető zsoldhoz többé-kevésbé időben hozzájuthassanak. Az 1560-as években a térség pénzügyeit kamarai igazgatóként irányító Pesthy Ferenc jelentéseinek visszatérő motívuma volt a királyi jövedelmek lassú behajthatósága, illetve azok hiánya. A felső-magyarországi katonaság ellátására elégtelen jövedelmet Pesthy főként a kassai kereskedőktől remélt további kölcsönökkel kívánta pótolni, melyekre véleménye szerint más hitelezőktől eltérően a későbbiekben is nagyobb biztonsággal számíthattak.²⁴ Az erdélyi hadjárat idején, és az azt követő békésebb években is a város kereskedőinek legtehetősebb része alkotta azt a kört, akiktől a kamara szinte állandó jelleggel vett fel hiteleket. Kuthassy Lőrinc egykori szegedi, majd kassai polgár és testvérei Feledi Eustáknak nyújtottak kölcsönöket, amit a főkapitány még egy év múltán sem fizetett vissza.²⁵ Peter Amman kassai polgár – aki talán az 1500 és 1529 között minden évben a választott községbe és a szenátusba beválasztott²⁶ Paul Amman rokona volt – özvegye csak 1557-ben jutott hozzá ahhoz az összeghez, amit Amman a kassai élelmezőmesternek (*Proviandmeister*) adott.²⁷ A kassai polgárok saját vagyonukból is kisebb-nagyobb összegekkel járultak hozzá a Lazarus von Schwendinek juttatott kölcsönökhöz.²⁸ Az 1567-ben a város által Schwendinek adott 1000 forintot nagyobb összeggel kiegészítő hitelezők személye lényegében megegyezett azokkal, akik az erdélyi hadjáratot követően finanszírozták az uralkodó hadikiadásait. Közülük is a Schwendivel üzleti kapcsolatban álló Vas és Pap család voltak a legjelentősebb pénzkölcsönzők.²⁹ A kassai kereskedőknek a kamara részére nyújtott hitelei nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a Felső-Magyarországon állomásozó katonaság fizetése és ellátása zökkenőmentesebb legyen. Erre mutatnak Kalmár János deák kassai kereskedő hitelei is, aki a kamarának havonta 2000–3000 forintos kölcsönöket nyújtott. A Szepesi és a Pozsonyban székelő Magyar Kamara levelezéséből kiderül, hogy a felső-magyarországi hadikiadá-

24 Magyar Országos Levéltár [MOL] Kincstári levéltárak, Magyar Kamara Regisztratúrája, Litterae ad Cameram exaratae E 41 1563. No.46.

25 MOL Kincstári levéltárak, Magyar Kamara Regisztratúrája, Benignae resolutiones E 21 [E 21 Ben. res.] b., 5. köt. fol. 69. 1554. okt. 23., AMK Schw. No.1767.

26 Németh István: Kassa szabad királyi város archontológiája. (1500–1600) Kézirat passim

27 MOL E 21 Ben. res. b., 6. köt. fol. 138. 1557. márc. 5.

28 AMK H Knihy mestského hospodárstva a financii III\3. taxa Lad.2. No. 38. fol. 25.

29 AMK Collectio Schwarzenbachiana No. 2823.

sokhoz az 1570-es években havonta mintegy 3000 forint készpénzre volt szükség. Miután a Magyar, illetve a Sziléziai Kamara csak lassan és néha ennek az összegnek csak egy részét küldte el Kassára, ezért a Szepesi Kamarának ideiglenesen helyi pénzforrásokra kellett hagyatkoznia. Kalmár János és a már korábban ismertetett hitelezők tehát nem véletlenül adtak rövid határidőre általában hasonló mennyiségű kölcsönöket.³⁰ A korszak nehézkes pénzügyi átutalási módszereit könnyítették meg ilyen módon, mivel ezeket a kölcsönöket általában a kassai kereskedők által az ország határain túl szállított áruk harmincadából törlesztették, illetve a kamara a Pozsonyban, vagy Bécsben tartózkodó kereskedőknek, illetve azok megbízottainak ezekben a városokban fizette ki.³¹

A hivatalos szervekkel fenntartott kapcsolatokat vizsgálva meg kell különböztetnünk bizonyos korszakhatárokat, amelyek leginkább valamilyen közigazgatás-történeti korszakváltással estek egybe. A 16. század közepéig jobbra még a régi módszer volt gyakorlatban, vagyis a közeli vármegyék egyes főispánjaival fenntartott jó viszony, illetve az országgyűlésekre kiküldött követektől és a városok kereskedőitől szerzett információk domináltak. A helyi szervek megjelenésétől kezdve a fontosabb híreket, a városok érdekeinek képviseletét a Szepesi Kamaránál és a főkapitányoknál, továbbá a Bécsben (és időnként Prágában) székelő központi kormányserveknél látták el – több-kevesebb hatékonysággal. A városszövetség által finanszírozott információszervezet legnagyobb kiépítettségét a 16–17. század fordulóján érte el. A városok a Kassán ülésező Szepesi Kamara tanácsosainál el tudtak érni bizonyos engedményeket, emellett ágensket is tartottak a Prágában székelő királyi udvar központi hivatainál és gyakorta küldtek ki követeket a Bécsben maradt szervekhez. I. Lipót azon törekvései, amelyek a magyar (és egyben az osztrák Habsburgok más tartományainak) közigazgatását kívánták az általa képviselt elveknek megfelelően modernizálni, megrogyasztották ennek a viszonylag zökkenőmentesen funkcionáló hálózatnak a működését. Az 1670-es évektől kezdve ugyanis a helyi szervek irányítása a bécsi kormányservek mind inkább indirekt fennhatósága alá került. A Felső-Magyarországba kinevezett kamarai adminisztrátorok lényegében függetlenítték magukat a Magyar Kamarától, a legfőbb ügyekben – a Magyar és a Szepesi Kamara korábbi kapcsolatahoz képest – önállóan és önkényesen, feltehetően az Udvari Kamara instrukciói alapján jártak el. Saját belátásuk szerint nevezték ki vagy bocsátották el a tisztviselőket, a konfiskációkat a Magyar Kamara megkérdé-

30 MOL Kincstári levéltárak, Magyar Kamara Regisztratúrája, Szepesi Kamarai Levéltár, Minutae E 244 c\4. 1. köt. f. 220., 238., 366., 414., 421–422., ill. 221., 61.

31 MOL Kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Városi és kamarai iratok E 554 Fol.Lat. 1181. fol. 42–43.

se nélkül bonyolították. A politikai eseményekről pedig nem a pozsonyi Magyar, hanem a bécsi Udvari Kamarát értesítették, és az 1686-ban felállított budai felügyelőség, majd adminisztráció még formálisan sem tartozott a Pozsony székhelyű kamara illetősége alá.³² A Wesselényi-összeesküvés, illetve ezt követően a visszafoglaló háborúk teremtette merőben új helyzet pedig remek politikai lehetőséget nyújtott arra, hogy az egész felső-magyarországi haderő irányítása az iderendelt császári tábornokok kezébe kerüljön.³³ Ez a hivatalsszervezeti felfordulás tükröződik a városok és a városszövetség politikájában és információshálózatában is, ahol teljes zavarodottság figyelhető meg: uralkodóvá vált a kapkodás, a szövetségen belüli ellentétek mind gyakoribb kiéleződése, a tömeges számú sikertelen követjárás, az ágensek teljes tanácstalansága. Mindez amiatt történt, hogy a felbolydult állami és katonai igazgatáson belül a városokat irányító szenátus tagjai nem tudták, hogy ki a valódi hatalmi tényező, nem tudtak új információs és sikeres politikai hálózatot kiépíteni. A követek szórták a pénzt az ajándékokra és a megvesztegetésekre anélkül, hogy bármilyen kézzel fogható eredményt értek volna el. Az elegendőnél is több pénzzel ellátott követek által fontosnak vélt hivatalnokokról minduntalan kiderült, hogy semmilyen befolyással nem bírnak a városoknak a középkorban elnyert privilégiumai ellen irányuló eseményekre.³⁴ A vá-

32 *Szűcs Jenő*: A Szepesi Kamarai Levéltár, 1567–1813. Bp., 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak, 7.) 67–68., 88–90., *Mayer, Theodor*: Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit. Wien-Leipzig, 1911., Uő.: Das Verhältnis der Hofkammer zur ungarischen Kammer bis zur Regierung Maria Theresias. In: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 9. (1888) 178–263., *Nagy István*: A Magyar Kamara, 1686–1848. Bp., 1971. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivatal-történet 3.) 68–73.

33 *Szekfű Gyula*: XVII. század. In: *Hóman Bálint–Szekfű Gyula*: Magyar történet Bp., 1943. 181–182.

34 AMK H I. 9541/25. Eperjes városa 1677-ben például arról panaszkodott Kassának, hogy noha a többi városnak elküldte a meghívólevelet a városok gyűlésére, mégis még egyetlen követ sem érkezett meg Eperjesre. Lőcse pedig arra 1680-ban figyelmeztette a kassaiakat, hogy már túlságosan régen tartottak gyűlést a városok, amit azonban ekkor már nem követett az a buzgó levélváltás, mint a század első felében. (Uott. 9730/11.) A városszövetség bomlására jellemző az árumegállítójoggal kapcsolatos leginkább egymás ellen folytatott küzdelem. A szövetség tagjai ahelyett, hogy a korábbiakhoz hasonlóan egységesen álltak volna ki privilégiumaik védelmében, egyre-másra küldtek követeket Bécsbe és Pozsonyba, hogy a másik város – de főként Kassa – jogait megnyírbálják. Demeczky Mihály kassai követ – akit a város árumegállítójogának védelmében küldtek ki jelentésében (amellett, hogy szükségesnek találta az ezzel összefüggő iratok másolatának elküldését) fontosnak találta megjegyezni, hogy a lőcseiek és eperjesiek ellenében hatékony eszközként néhány átalag tokaji aszút is küldjenek el – amivel véleménye szerint az Udvari Kamara hivatalnokainál kedvezőbb eredményt tudna elérni. AMK H I. 10161/32. Vö.: *Kerekes György*: Kassa árumegállító-jogának felújítása és kihirdetése. (1672–1688.) In: Századok 45. (1912) 132–137., ill. uő.: Kassa árumegállító-jogának utolsó felújítása. (1688–1694.) In: Századok 49. (1916) 620–629.

rosok nem képesek, nem tudnak új irányba lépni (erre a kiépült rendszer nem is nyújtott túl sok lehetőséget), nincs ekkor olyan biztos hatalmi tényező Magyarországon, akit ilyen vagy olyan módon meg lehetett volna győzni. A 16-17. századi módszerekkel ellentétben a legfelső vezetés az alsóbb szerveket teljesen kikapcsolta a (gazdaság)politikai döntések meghozatalából. A korábbiakkal ellentétben a helyi szervek nem az ügyeket jól ismerő, és éppen ezért a szóba kerülő problémák és kérésekben tanácsadó szerepet betöltő hivatalokként, hanem csak és csupán az Udvar intézkedéseit végrehajtó szervekként működtek. Erre mutat többek között az is, hogy a városszövetség egy-egy, korábban a rutinügyek közé tartozó kérdésben egyszerre három-négy követet is kénytelen kiküldeni – általában minden eredmény nélkül.³⁵ Az addigi jól bevált csatornák tehát megszűntek, nem léteztek, a felbomlás állapotába kerülő felső-magyarországi városszövetség tagjai pedig új, a korábbihoz hasonlóan hatékony információcsatornákat a későbbiekben már nem találtak.

---

35 AMK H I. 10092/4.

INFORMATIONSQUELLEN UND NACHRICHTENÜBERMITTLUNG IN DEN STÄDTEN OBERUNGARNS

Die königlichen Freistädte in Oberungarn (Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Kisszeben, dann Késmárk, das in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts. angeschlossen wurde) bildeten ein so eng verknüpftes Bündnis, daß dessen Funktionieren den Ausbau eines bedeutenden Informationsnetzes notwendig machte. Ihre innere Organisation der Nachrichtenübermittlung paßte sich an die im Bündnis gegebenen wirtschaftlichen, politischen und Verwaltungsverhältnisse an. Das Informationszentrum der Städte war Kassa, die auch im Bündnis unbestritten die wichtigste Rolle spielte, während die Stadt Eperjes die Funktion einer Übermittlungsstation hatte, in der die Nachrichten und Vorschläge der anderen verbündeten Städte gesammelt und nach Kassa übermittelt wurden. Der Endpunkt der Informationskanäle war die Stadt Kassa, die als der Sitz der Zipser Kammer und der oberungarische Grenzobrist immer an absolut führender Stelle des Bündnisses stand. Die gute Verbindung mit den finanziellen und militärischen Organen, die zudem durch von Großhändlern der Stadt verbürgten Kredite und Kriegslieferungen noch mehr gefestigt wurde, machte möglich, daß der Kaschauer Rat die von hier und dort eingegangenen Nachrichten am besten auswerteten und binnen 2-3 Tagen zu anderen Städten des Bündnisses übermitteln konnten.

Unter den Informationsquellen dieser Städte muß man die von allen gemeinsam bezahlten Spione, Gesandten und die in kaiserliche Hauptstädte delegierten Agenten hervorheben. Mit der Wende des 16. zum 17. Jahrhundert. haben wir immer mehr Angaben darüber, daß Beamte der wichtigsten Zentralämter gegen mehr oder weniger wertvolle Geschenke bereit waren, den in der Spionage Tätigen Informationen auszuhändigen. Wegen der Verbreitung der im Rahmen des Absolutismus durch Kaiser Leopold I. eingeführten Verwaltungsreform wußten die leitenden Ratsmitglieder der Städte nicht mehr wer der tatsächliche Machthaber ist, daher konnten sie weder neue politische Organe noch ein erfolgreiches Informationsnetz aufbauen. Die bis dahin bewährten Informationskanäle versiegten und die Mitglieder des sich auflösenden Bündnisses fanden keine neuen Informationskanäle, die so erfolgreich wie früher waren.